

การศึกษาวิเคราะห์พระกรณียกิจของเจ้าดารารัศมี
พระราชชายา ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา
An Analytical Study of the Duties of Princess Dararasami,
the Royal Consort, towards Buddhism in Lanna

พระวรัญญู อริยชัย (ศรีวิชัย)*
Phrawarunyou Ariychayo (sriwichai)*

สังกัด: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
Affiliation: Mahamakut Buddhist University, Lanna campus
*Corresponding Author Email : kam.dam19@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สรุปพระประวัติของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา 2) เรียบเรียงพระกรณียกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา 3) วิเคราะห์พระกรณียกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์บุคคลเพื่อตรวจสอบข้อมูลบางประเด็น แล้วจัดกลุ่มข้อมูลเป็น 3 กลุ่ม คือ พระกรณียกิจเกี่ยวกับ 1) ศาสนสถานและศาสนวัตถุ 2) ศาสนพิธี และ 3) ศาสนบุคคล

ผลการวิจัยพบว่า

- ท่านเป็นพระธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเชียงใหม่ เข้ารับราชการฝ่ายในที่กรุงเทพฯ ในตำแหน่งเจ้าจอมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับพระอิสริยยศเป็นพระราชชายา เมื่อพระราชสวามีสวรรคต ท่านจึงเสด็จนิวัติเชียงใหม่เป็นการถาวร
- มีพระกรณียกิจจำนวนมากเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในล้านนาที่โดดเด่น คือ ด้านศาสนพิธี รองลงมาเป็นด้านศาสนสถานและ ศาสนวัตถุ ส่วนด้านศาสนบุคคล มีอยู่ไม่มากแต่ก็ทรงรับช่วงอุปถัมภ์วัดต่างๆ ดังที่บรรพบุรุษทรงอุปถัมภ์มาก่อน
- เมื่อวิเคราะห์ในภาพรวมของพระกรณียกิจ พบว่าท่านอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในล้านนาตามสิทธิธรรมของชนชั้นปกครองคือการเป็นพระราชชายาในพระเจ้าแผ่นดิน และการมีเชื้อสายเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ รวมทั้งการเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงบำเพ็ญตนเป็นชาวพุทธที่ดีเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

คำสำคัญ: 1. พระกรณียกิจ; 2. เจ้าดารารัศมี พระราชชายา; 3. พระพุทธศาสนาในล้านนา

ABSTRACT

This research article aimed to: 1) study of Princess Dara Rasmi, Princess Consort biography 2) study her royal activities towards Buddhism in Lanna, 3) analyze her royal activities towards Buddhism in Lanna. This is a documentary research by collecting data from related documents and interviews then organizing the data into 3 groups, of her royal activities related to 1) religious places and objects, 2) religious ceremonies, and 3) religious persons.

The research found that:

1. She was the daughter of Phra Chao Inthawichayanon, the king of Chiang Mai. She entered the royal service in Bangkok as a royal consort of King Chulalongkorn. When her husband passed away, she returned to Chiang Mai permanently.

2. There were many royal duties related to Buddhism in Lanna. The most prominent were religious ceremonies, followed by religious places and religious objects. As for religious persons, there were not many, but they took over the patronage of various temples as their ancestors had done before.

3. When analyzed in the overall picture, it was found that Her Majesty supported Buddhism in Lanna according to the rights of the ruling class, namely being the royal consort of the King and having a lineage of the ruler of Chiang Mai, including being a person who had faith in Buddhism, therefore behaving as a good Buddhist in order to be a good example.

Keywords: 1. Royal duties; 2. Princess Dararasami the royal consort; 3. Buddhism in Lanna

บทนำ

เจ้าดารารัศมี พระราชชายา เจ้านายชั้นสูงแห่งนครเชียงใหม่ มีพระชนม์ชีพอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ทรงเป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครอง ด้วยทรงเป็นผู้สนับสนุนให้มีการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลและการปกครองแบบจังหวัด นอกจากนี้ยังทรงปฏิบัติพระกรณียกิจอีกนานัปการ ทำให้นครเชียงใหม่มีความโดดเด่นเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรมประเพณี รวมทั้งทรงอุปถัมภ์การพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ดังผลการศึกษาของ สายสวรรค์ ขยันยิ่ง (2543) เรื่อง “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี กับนาฏยศิลป์ล้านนา” กับการศึกษาของ พิเชษฐ ตันตินามชัย (2547) ที่รวบรวมข้อมูลเรื่องการทำนุบำรุงพุทธศาสนาของ เจ้าดารารัศมี พระราชชายา และยังมีกรรวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลโดยนักประวัติศาสตร์ สรัสวดี อ๋องสกุล ในหนังสือ “บทบาทของขัตติยานารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา” (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2562) และหนังสือ “พระราชชายา เจ้าดารารัศมี กับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในนครเชียงใหม่” (สรัสวดี อ๋องสกุล, 2565) ซึ่งเนื้อหาเกี่ยวข้องกับกรอุปถัมภ์ศาสนสถานต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยและงานเรียบเรียงข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ที่เผยแพร่ในรูปแบบหนังสือ บทความ หรือสื่อวีดิทัศน์งานบรรยายต่างๆ ที่กล่าวถึงเรื่องราวและพระกรณียกิจของท่านอยู่เป็นจำนวนมาก ยังมีหนังสือที่มีเนื้อหากล่าวถึงประเด็นความคิดเห็นต่อพระกรณียกิจ ได้แก่ “สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น” (พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า, 2562) “ดารารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน” (รมณียฉัตร แก้วกิริยา, ม.ร.ว., 2547) “พระสนมผู้ฝึกพระราชอาณาจักร” (ลาวัญญ์ โชตามระ, 2527)

หากพูดถึงบทบาทของขัตติยานีผู้เชื่อมประสานแผ่นดินล้านนากับสยามและผู้ธำรงศิลปะวัฒนธรรมล้านนาจนเป็นที่ประจักษ์ ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา กล่าวได้ว่าท่านทรงเป็นตำนานในความทรงจำของชาวล้านนาตั้งแต่ยุคสมัยของท่านมาตราบจนทุกวันนี้ ทรงเป็นเจ้านายที่มีคนรักและศรัทธาเป็นจำนวนมาก จึงมีผู้เขียนหนังสือบอกเล่าเรื่องราวของท่านหลายสิบฉบับ มีงานวิจัยและบทความต่างๆ ที่เขียนถึงท่านอยู่เสมอมา เมื่ออ่านเอกสารเหล่านั้นจะพบปัญหาว่าข้อมูลยังขาดความเป็นระบบ ขาดความสมบูรณ์ และมีความคลาดเคลื่อนของวันเดือนปีของเหตุการณ์ เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่มีการปรับการนับปฏิทิน ทำให้บทความ งานวิจัยและหนังสือที่เขียนขึ้นเพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา มีความ

สับสนในเรื่องวันเวลา เพราะปฏิทินช่วงก่อนปี พ.ศ. 2483 ในเดือนมกราคมถึงมีนาคม แสดงปี พ.ศ. ที่คาบเกี่ยวกัน ในช่วงเวลานั้นการบันทึกวันเวลาของไทย ยังคงเปลี่ยน พ.ศ. ตามจารีตเดิม คือเริ่มปีใหม่ในวันที่ 1 เมษายน ดังนั้นปีตามปฏิทินชุดนี้ พ.ศ. 2451 (2450) ตัวเลข 2451 คือ พ.ศ. ที่ได้จาก ค.ศ. บวก 543 คือนับ 1 มกราคม เป็นวันขึ้นปีใหม่ ส่วน (2450) เป็นปี พ.ศ. แบบไทยที่ใช้บันทึกเวลาในช่วงนั้น นอกจากนี้ยังมีช่วงก่อนปี พ.ศ. 2432 ยังใช้การนับวันขึ้นปีใหม่ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือนห้า ผลจากการปรับปฏิทินทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนเรื่องการเขียนวันเวลา พ.ศ. (วรพล ไม้สน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 18 มีนาคม 2567)

อนึ่ง ในบทความนี้ ผู้เขียนใช้พระนามของท่านว่า “เจ้าดารารัศมี พระราชชายา” โดยอ้างอิงจาก พระอิสริยยศที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาขึ้นด้วยพระองค์เอง ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาหลายฉบับและยังปรากฏคำว่า “เจ้าดารารัศมี พระราชชายา” ในเอกสารราชกิจจานุเบกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวข้องกับท่านทุกฉบับ ส่วนคำว่า พระราชชายา เจ้าดารารัศมีนั้นเป็นพระนามที่ปรากฏในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ในพระราชหัตถเลขาหลายฉบับที่พระราชทานเป็นการส่วนพระองค์และปรากฏในพระราชกิจจานุเบกษา ด้วยเช่นกัน (กองทุนดารารัศมีมูลนิธิ, 2566) ข้อมูลพระกรณียกิจของพระองค์ท่านส่วนมากเกิดขึ้นในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 ผู้เขียนจึงใช้คำว่า “เจ้าดารารัศมี พระราชชายา” ในการเขียนรายงานวิจัยและในบทความนี้

นอกจากนี้ การแสดงความเห็นที่ผู้เขียนหนังสือและบทความที่เกี่ยวกับเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ที่ได้แสดงไว้ประกอบการอธิบายเหตุการณ์ เมื่อตรวจสอบกับข้อมูลที่เกี่ยวข้องพบว่ามีความคลาดเคลื่อนของเหตุผลไปตามความคิดเห็นของผู้เขียน หากต้องการรวบรวมพระกรณียกิจทุกด้านไปพร้อมกันจะต้องใช้เวลาในการตรวจสอบข้อมูลกับบุคคลและเอกสารอ้างอิงอีกมาก ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงรวบรวมข้อมูลเฉพาะพระกรณียกิจที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ทรงบำเพ็ญในพื้นที่ล้านนา จึงรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่กล่าวถึงพระกรณียกิจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูนและลำปางเท่านั้น

ผู้วิจัยคิดว่า ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เมื่อนำมาเรียบเรียงตามลำดับในลักษณะกาลานุกรม (Time Line) ทำให้เข้าใจง่ายขึ้น เป็นการแสดงเหตุผลเชื่อมโยงของเหตุการณ์ได้ ซึ่งต้องหาข้อมูลมาเพิ่มในจุดที่ยังคลุมเครือ ต้องสอบเทียบกับเอกสารที่เป็นทางการ เช่น จารึก จดหมายเหตุหรือข้อมูลพระราชหัตถเลขา ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการใช้ตรวจสอบเหตุการณ์ได้ดี แต่ทั้งนี้ การอธิบายเหตุการณ์ที่เป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคล ทั้งผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์และข้อมูลจากผู้จัดทำจากการได้รับฟังมาอีกทอดอาจมีความคลาดเคลื่อน ซึ่งเหตุการณ์เหล่านั้นไม่ได้มีการบันทึกในแหล่งข้อมูลที่เป็นทางการใดๆ จำเป็นต้องตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่งมาสอบเทียบกัน ผู้วิจัยจึงเรียงลำดับเหตุการณ์ของพระกรณียกิจในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา โดยรวบรวมมาตั้งแต่เหตุการณ์ที่ท่านยังทรงพระเยาว์เคยรับรู้รับทราบการทำบุญ การอุปถัมภ์พระศาสนาของพระบิดา และช่วงเวลาที่ท่านเข้ารับราชการที่กรุงเทพฯ จนกระทั่งเสด็จนิวัติมาอยู่เชียงใหม่ในชั้นปลายพระชนม์ชีพ โดยเฉพาะพระกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญในพื้นที่ล้านนา มีทั้งหมดกี่ครั้ง ที่ใดบ้าง ผู้วิจัยจึงรวบรวมข้อมูลและแยกหมวดการบำเพ็ญพระกรณียกิจของท่านเพื่อเป็นข้อมูลให้ผู้สนใจนำไปใช้ศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่างๆ ที่ลึกซึ้งต่อไป

ผู้วิจัยรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลไว้เพื่อประกาศพระเกียรติคุณของพระองค์ท่านในเรื่องการธำรงพระเกียรติยศของผู้เป็นขัตติยานีผู้ทรงบำเพ็ญตนในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นแบบอย่างที่ดีของพุทธศาสนิกชนในการช่วยค้ำชูพระพุทธศาสนาให้สืบส่งเป็นสมบัติแก่คนรุ่นหลังต่อไป บทความวิจัยนี้จึงนำเสนอเนื้อหา 3 ประเด็น คือ 1) พระประวัติ 2) พระกรณียกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา 3) บทวิเคราะห์พระกรณียกิจของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระประวัติของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา
2. เพื่อศึกษาพระกรณียกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา
3. เพื่อวิเคราะห์พระกรณียกิจที่มีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

1. เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลหลักจากการศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ บทความ ในเรื่องเกี่ยวกับพระประวัติ และเอกสารลายพระหัตถ์ พระโอรสของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา
2. สัมภาษณ์ผู้มีความใกล้ชิดกับเจ้าดารารัศมี พระราชชายา และผู้เกี่ยวข้องกับเรื่องราวการเสด็จไปทำบุญตามวัดต่างๆ ซึ่งเป็นผู้ที่รับทราบการบอกเล่าถึงพระกรณียกิจของท่าน
3. จัดกลุ่มข้อมูลพระกรณียกิจที่ทรงมีต่อพระพุทธศาสนา ทั้ง 3 ด้าน คือ
 - 1) ด้านศาสนสถานและศาสนวัตถุ 2) ด้านศาสนบุคคล 3) ด้านศาสนพิธี
4. วิเคราะห์ข้อมูล
5. เรียบเรียง เนื้อหาเพื่อเขียนรายงานการวิจัย
6. นำเสนอ เผยแพร่ ผลงานวิจัยในรูปแบบบทความทางวิชาการ

ผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พระประวัติของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา
ท่านเป็นพระธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์และแม่เจ้าเทพไกรสร เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ทรงเจริญวัยและเรียนหนังสือที่เชียงใหม่จนพระชนม 13 ชันษา ได้เข้ารับราชการฝ่ายในที่กรุงเทพฯ ในตำแหน่ง เจ้าจอมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระชนม 35 ชันษาได้รับพระอิสริยยศ เป็นพระราชชายา ได้เสด็จกลับมาเยือนนครเชียงใหม่ ประทับอยู่ 6 เดือน เมื่อเสด็จกลับกรุงเทพฯ ไม่นานพระราชสวามีก็เสด็จสวรรคต อีก 5 ปีต่อมาเจ้าดารารัศมี พระราชชายากราบบังคมทูลลา พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 เสด็จนิวัติเชียงใหม่เป็นการถาวร พระกรณียกิจของพระองค์ท่านมีจำนวนมากในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรม
2. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาพระกรณียกิจของเจ้าดารารัศมี พระราชชายาแล้ว
เมื่อรวบรวมข้อมูลแล้วเรียบเรียงพระกรณียกิจตามลำดับเวลา รวมทั้งทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล แล้วนำมาจัดแบ่งประเภทพระกรณียกิจ ที่ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาในล้านนา โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ศาสนพิธี (2) ศาสนสถานและศาสนวัตถุ และ (3) ศาสนบุคคล
เพื่อให้เห็นพระกรณียกิจได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงได้จัดข้อมูลตามลำดับเวลาลงตาราง แบ่งตามประเภทที่ตั้งประเด็นไว้ศึกษา และได้เพิ่มตาราง ที่ 4 ในส่วนที่ทรงรับพระภาระในการอุปถัมภ์วัดต่างๆ ต่อจากที่พระบิดาและพระอัยกาทรงเคยอุปถัมภ์มาก่อน ซึ่งเจ้าดารารัศมี พระราชชายายังคงสืบสานการอุปถัมภ์วัดเหล่านั้นอย่างสม่ำเสมอตลอดพระชนม์ชีพ
ผู้วิจัย จัดกลุ่มข้อมูลและเรียบเรียง ประเภทของพระกรณียกิจ ออกเป็น 3 ตาราง และได้แยกส่วนที่เป็นพระกรณียกิจที่เป็นการรับช่วงพระภาระในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาต่อจากที่ พระบิดา และพระอัยกาเคยทรงปฏิบัติไว้ ดังนั้น ตารางแสดงรายการพระกรณียกิจ จึงมี 4 ตาราง ดังนี้
ตารางที่ 1 แสดงรายการพระกรณียกิจ ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ประเภทศาสนพิธี

ตารางที่ 2 แสดงรายการพระกรณียกิจ เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ประเภทศาสนสถานและศาสนวัตถุ
 ตารางที่ 3 แสดงรายการพระกรณียกิจ ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ประเภทศาสนบุคคล
 ตารางที่ 4 แสดงรายการพระกรณียกิจ ของพ้าดารารัศมี พระราชชายาทรงอุปถัมภ์ รับภาระต่อจาก
 พระบิดาและพระอัยกา

ตารางที่ 1 แสดงรายการพระกรณียกิจ ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ประเภทศาสนพิธี

เดือน/ปี	สถานที่	พระพรณียกิจ	บันทึก	หมายเหตุ
24 มี.ค. 2452	บ้านมีดกา	ประพาสหมู่บ้าน, ทำบุญที่วัด	ปัจจุบัน อยู่เขตตำบลท่าเตื่อ อ. ดอยเต่า จ. เชียงใหม่	แรม 2 ค่ำ
9 เม.ย. 2452	วัดพระธาตุศรี จอมทอง เชียงใหม่	บำเพ็ญพระกุศล ถวาย ภัตตาหาร สรงน้ำพระธาตุ ถวายต้นไม้ทองต้นไม้เงิน	ทรงส่งโทรเลขให้ทางเชียงใหม่ เตรียมเครื่องไทยทานแล้วล่องเรือ มารอท่าน ที่สบแจ่ม แล้วยกขบวน ขึ้นไปทำบุญ	ท่านเลื่อมใสพระทักษิณ โมลีธาตุที่วัดพระธาตุ ศรีจอมทองมาก
12 เม.ย. 2452	คูบรพชน เชียงใหม่	ทรงบำเพ็ญพระกุศล ถวาย ผ้าไตรและภัตตาหาร	ทรงสักการะกุและมีตำริสร้างกุ ใหม่ โดยปรึกษาพระเชษฐา คือเจ้า อินทวโรรสสุริยวงค์	ให้รวบรวมอัฐิบรรพชน ที่สร้างไว้หลายที่
1 พ.ค. 2452	ลำพูน	ทำบุญวัดพระยืนและพระ ธาตุหลวงลำพูน	ถวายผ้าไตร เวลาเย็นจุดเทียน 10,000 เล่มบูชาพระธาตุ ฟังสวด เบิก	งานบุญแปดเป็งของวัด พระธาตุฯ
1-2 มิ.ย. 2452	วัดแสนฝาง เชียงใหม่	ร่วมงานฉลองกุฏิ	หลวงโยนการพิจิตร สร้างพระกุฏิ ถวายวัดแสนฝาง	ดูขบวนแห่ครัวทาน
3 มิ.ย. 2452	วัดพระสิงห์ เชียงใหม่	ไหว้พระ ฟังธรรม เจริญ พุทธมนต์ และฟังสวดเบิก งานประจำปีวัดพระสิงห์	เจ้านครเชียงใหม่นำเครื่องม้อค่าไป ถวายกับเลี้ยงข้าราชการ	เสด็จไปวัด เวลาค่ำ เสด็จกลับ 6 ทุ่ม
10 มิ.ย. 2452	วัดพระบาทสี่ รอย	ทรงสดับพระธรรมเทศนา และ สวด เบิก ในงาน ประจำปี	ถวายพระและเนตรผู้สวดเบิก 47 องค์ องค์ละ 1 รูปี กัณฑ์เทศน์ 2 กัณฑ์ กัณฑ์ละ 23 รูปี	งานประเพณีไหว้ พระ บาทที่มีมาแต่โบราณ
26 ส.ค. 2452	คุ้มเจ้าอุปราช เชียงใหม่	ทรงบำเพ็ญพระกุศลวัน ประสูติวาระครบ 3 รอบ พระชันษา	ทรงบำเพ็ญพระกุศล เลี้ยงพระคู่ อายุ ถวายไทยทานพระสงฆ์ 37 รูป เป็นการใหญ่	กลับมาตุภูมิครั้งแรก หลังจากไปทำงาน กรุงเทพฯ
10 ต.ค. 2452	วัดสวนดอก เชียงใหม่	ทรงอัญเชิญพระอัฐิพระ ญาติไปไว้ที่กุใหม่วัดสวน ดอก	ทรงสร้างกุหลวงด้วยทุนทรัพย์ส่วน พระองค์และทุนทรัพย์ของพระเจ้า อินทวโรรส และรัชกาลที่ 5 ทรง ร่วมสมทบด้วย	ทรงอัญเชิญพระอัฐิและ อัฐิ ด้วยพระองค์เอง
15-19 ต.ค. 2452	กุเจ้าหลวงใหม่ ที่วัดสวนดอก เชียงใหม่	โปรดให้มีงานทำบุญฉลอง กุเจ้าหลวง 5 วัน 5 ค่ำ	มหกรรมเฉลิมฉลอง มีมหรสพ ต่างๆ เป็นที่รื่นรมย์ มีชาวบ้าน มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก	หลักฐานจากโทรเลข ของพระยาสุร สีห์ฯ ข้าหลวงใหญ่ มณฑล พายัพ
2457	วัดแสนฝาง เมือง เชียงใหม่	เป็นประธานจัดงานฉลอง เสนาสนะ ทั้งหมดในวัด	พระครูบาโสภณโณเถร หลวงโยน การพิจิตร คหบดี สาธุชน ทำบุญ สิ่งปลูกสร้างทั้งหมด	ทรงอุทิศถวาย แต่พระ เจ้าอินทวิชยานนท์ และ แม่เจ้าฯ

เดือน/ปี	สถานที่	พระพรณียกิจ	บันทึก	หมายเหตุ
2457	วัดพระนอนป่าเก็ดถึ สารภี	เสด็จบำเพ็ญพระกุศลและถวายนาม “พระนอนแสนสุข”	เสด็จวัดพระนอนป่าเก็ดถึทอดพระเนตรพระนอนวัดนี้แล้วทรงมีความปีติมาก	วัดนี้อยู่ อ. สารภี เชียงใหม่
2457	พระเจ้าทองทิพย์	นมัสการพระพุทธรูปโบราณ	ปัจจุบันวัดอยู่ในเขต ต.ศรีถ้อย อ. แม่สรวย จ. เชียงราย	
2457	วัดพระธาตุคอตุง เชียงราย	นมัสการพระธาตุโบราณสร้าง ปี 1454 (สมัยโยนก)	เป็นพระธาตุรากขวัญเบื้องซ้าย (กระดูกไหปลาร้า) ปัจจุบันอยู่ในเขต ต. ห้วยไคร้ อ. แม่สาย จ. เชียงราย	สมัยพระเจ้าอชุตราชราชวงศ์สิงหนวัติ
2462	วัดพระธาตุศรีจอมทอง เชียงใหม่	จัดถวายทานเป็นการฉลองอย่างมโหฬาร 7 วัน 7 คืน มีมหรสพมาก	มีพระภิกษุสามเณร มาร่วม กว่า 70 วัด กว่า 500 รูป จัดให้มีมหรสพต่างๆ เช่น ลิเก ซอ ละคร สัตว์ ฟ้อนรำและภาพยนตร์	เจ้าแก้วนวรรรัฐ และเจ้าจักรคำขจรศักดิ์ มาร่วมงานตลอด
2465	วัดไชยมงคล สารภี	จัดงานฉลองสมโภช พระวิหาร	หลังสร้างวิหารเสร็จแล้ว มีการฉลองสมโภช 7 วัน 7 คืน	
2465	วัดชัยมงคล อ. เมือง เชียงใหม่	เปลี่ยนชื่อจาก วัดมะเล่อ (มะเล็ง) แปลว่า รุ่งแจ้ง	หลังวัดเป็นท่าลงเรือของเจ้านายฝ่ายเหนือไปกรุงเทพฯ	วัดมอญ (เม็ง) เก่า 600 ปี (นับถึงสมัยเจ้าดารารัศมี)
2466	วัดขุนเส หางดง เชียงใหม่	บำเพ็ญพระกุศลในงานประเพณีประจำปี	เสด็จมาประทับแรมที่บ้านเหมืองกุง ทุกปี ปีละ 7-8 วัน แล้วเสด็จบำเพ็ญพระกุศลที่วัดขุนเสเป็นประจำทุกปี	วัดขุนเส อยู่ใกล้บ้านเหมืองกุง
2467 เม.ย.	วัดพระธาตุคอตุงสุเทพ	ทำบุญถวายเสนาสนะและอัฐบริวาร	ฉลองพระวิหารถวายไทยทานถวายเรือน 2 หลังใต้วิหาร	ร่วมทำบุญกับเจ้าแก้วนวรรรัฐ
2469	วัดพระสิงห์ เชียงใหม่	ทำบุญฉลองวิหารหลวงครูบาศรีวิชัยมาเป็นประธานสร้าง	รัชกาลที่ 7 และพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จเชียงใหม่ ทรงร่วมสมโภชพระสิงห์ พระวิหาร พระเจดีย์และเสนาสนะ	ทรงเป็นประธานจัดงานสมโภช และงานการรับเสด็จ
2470	วัดขี้เหล็ก หลวง	โปรดให้จัดงานฉลอง เสด็จมาเป็นองค์ประธานการทำบุญตลอดเวลา	เปลี่ยนชื่อเป็นวัดอินทรารามในปี พ.ศ. 2486 เพื่อถวายพระเกียรติ แต่ ผู้สร้างวัด คือพระเจ้าอินทวิชยานนท์	ทรงอุปถัมภ์วัดนี้เสมอมา
2476	คุ้มรินแก้ว เชียงใหม่	งานทำบุญฉลองพระชนมายุ 60 พรรษา พระกรณียกิจสุดท้าย	จัดทำตลปัตรจากฎี ปูน (ออกแบบโดย กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์)	ให้ลูกหลานและข้าหลวง ถักนิตตั้งถุงย่าม ถวายพระ 60 ถุง

ตารางที่ 2 แสดงรายการพระกรณียกิจ เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ประภทศาสนสถานและศาสนวัตถุ

เดือน/ปี	สถานที่	พระพรณียกิจ	บันทึก	หมายเหตุ
28 มี.ค. 2451	เมืองฮอด	ประพาสวัดหลวงฮอด	ถวายเงิน 300 รูเปียสร้างประตูวัด ลวดลายเก่า	ประทับแรม 3 คืน
2437	วัดสันคยะยอม แม่วาง	ถวายคัมภีร์ธรรม กรรมวาจา (ธรรมเป็นพับ หล่น)	เจ้าพ่อและเจ้าดารารัศมี พร้อม ด้วยพระพี่เลี้ยง ร่วมกันสร้างและ ถวาย ปัจจุบันคัมภีร์นี้ เก็บไว้ที่วัด ดอนเปา	วัดสันคยะยอมร้างลง
10 มี.ย. 2452	วัดพระบาทสี รอย	บวชพระพุทธรูป ถวายตุง และถวายผ้าพิดาน ถวาย พระวิหารน้อย	ลำดับพระธรรมสวดเบิก วัดโบราณ อยู่ที่ อ. แม่ริม เชียงใหม่	คนมาร่วมงานจำนวน มาก
2452	วัดพระนอน ขอนม่วง	ถวายปัจจัยและถวายพระ บฏที่สร้างร่วมกับเจ้า อินทวโรรสสุริยวงศ์	ถวายปัจจัยบูรณะวัด 33 บาท และสร้างพระบฏเป็นรูป พระพุทธรูป พระโมคัลลานะ และ พระสารีบุตร	ปักอักษรด้วยเส้นทอง บนผ้าสักหลาดสีแดง
26 ส.ค. 2452	วัดพระธาตุ ดอยสุเทพ	ถวายดวงดาราทาสูวรรณ ติดยูของค์พระธาตุ	แผ่นเงินกาไหล่ทอง รูปดาว คล้าย ดวงดารามหาจักรี ส่งมาจาก กรุงเทพฯ จึงเสด็จไปถวายที่องค์ พระธาตุดอยสุเทพ	รัชกาลที่ 5 พระราชทาน ให้ไปบูชาพระธาตุ
2457	วัดแสนฝาง	ทรงถวายพระอุโบสถ	เป็นวัดที่ทรงบำเพ็ญพระกุศลใน วันพระของพระเจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่	พระอุโบสถที่ซื้อจาก หลวงโยนการพิจิตร
2462	วัดพระธาตุศรี จอมทอง	เป็นองค์ประธาน ปฏิสังขรณ์วิหารจนสำเร็จ เรียบร้อย	ครุบาทหาวัน มรณภาพไปแล้ว การก่อสร้างยังไม่เสร็จ คณะ ศรัทธาได้ไปกราบทูล พระราช ชายาและเจ้าแก้วนวรรรัฐมาช่วย	วิหารสร้างขึ้นในสมัยเจ้า หลวงธรรมลังกา
2465	วัดพระธาตุศรี จอมทอง	ถวาย 1) พระพุทธรูป ทองคำ 2) ผอบทองคำ 3)พานทองคำ	ล้วนเป็นของมูลค่าสูงและมีมือ เยี่ยม เช่น ผอบทองคำ ร. 5 พระราชทานให้พระราชชายา	ทรงเลื่อมใสมากใน พระ ทักษิณโมลีธาตุ
2465	วัดไชยมงคล สารภี	ขอพระราชทาน ชื่อวัด จาก ร. 5	โปรดให้สร้างวิหารและกุฏิสงฆ์ สั้ ให้หลวงโยนการพิจิตรนำไม้ซุงล่อง แม่น้ำปิงไปสร้างวิหาร	(เดิมชื่อวัดไชยชนนนาง เหลียว ป่ากล้วย)
2466	วัดขุนเส หางดง เชียงใหม่	สร้างวิหารและกุฏิสงฆ์ กรมพระยาดำรงฯ ได้มา นมัสการพระประธานใน วิหารนี้	ทรงนิมนต์ครูบาศรีวิชัย มาปิดทอง พระประธาน ถึง ๗ ครั้ง	วัดสมัยพระนางจามเทวี ปัจจุบันวิหารและกุฏิ สร้างใหม่แล้ว
2467-8	วัดพระสิงห์ เชียงใหม่	อาราธนาครูบาศรีวิชัยมา จากพะเยา มาสร้างวิหาร หลังใหม่	เจ้าดารารัศมี และเจ้าแก้วนวรรรัฐ โปรดให้อาราธนาครูบาศรีวิชัย มา เป็นประธานบูรณะวัดพระสิงห์	แทนวิหารหลังเก่าที่ทรุด โทรมมาก
2470	วัดป่าแพ่ง ชม.	ถวายที่ห้วยนาติดกำแพงวัด	สร้างเมื่อ 2440 โดยพญานาวาขอ ที่ดินจากเจ้าหลวงอินทวโรรส	ร่วมกับขุนกัน, แม่วันดี ชนนนท์

เดือน/ปี	สถานที่	พระพรณียกิจ	บันทึก	หมายเหตุ
2470	วัดขี้เหล็ก หลวง ซื่อใหม่ วัดอินทาราม	สร้างกุฏิสงฆ์	ประทานทรัพย์ส่วนพระองค์ 400 รูป สร้างกุฏิสงฆ์ เป็นอาคารครึ่ง ปูนครึ่งไม้ หลังคากระเบื้องดินเผา	สร้างใหม่ โดยใช้ของเดิม ที่ทรงถวาย
ไม่ปรากฏ	วัดเกตการาม เชียงใหม่	ถวายผ้ากัณฑ์ธรรม ถวายผ้า ห่อคัมภีร์	ผ้ากัณฑ์ธรรม ใช้ในการเทศน์ มหาชาติ ซึ่งปิดหน้าธรรมมาสน์ เพื่อไม่ให้มองเห็นหน้าของ พระสงฆ์ผู้เป็นองค์เทศน์	เป็นงานผ้าปักเป็น ตัวอักษรภาษาไทย งาม ประณีตมาก
2471	วัดเจดีย์หลวง	ทรงเป็นประธานฝ่าย ฆราวาส	บูรณะพระธาตุและพระวิหาร หลวงเป็นการบูรณะครั้งใหญ่	เป็นการบูรณะครั้งที่ 9
2473	วัดพระธาตุศรี จอมทอง	เป็นประธานสร้างพระ อุโบสถ รื้อพระอุโบสถหลัง เก่า	เจ้าดารารัศมี โปรดประทานทรัพย์ ส่วนพระองค์เพื่อสร้างพระอุโบสถ หลังใหม่ ได้จ้างขุนพิจารณโธธา เป็นนายช่าง	สิ้นเงิน 8,000 และใช้มา จนถึงปัจจุบัน
2474	วัดบุปผาราม สวนดอก	ปฏิสังขรณ์พระวิหารเจดีย์ ซุ้มประตู กำแพงวัด	นิมนต์ครูบาศรีวิชัยมาเป็นประธาน ปฏิสังขรณ์ ร่วมกับพุทธบริษัท	ร่วมทำบุญกับเจ้าแก้วน รัฐ พระเชษฐา

ตารางที่ 3 แสดงรายการพระกรณียกิจ ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ประเภทศาสนบุคคล

เดือน/ปี	สถานที่	พระพรณียกิจ	บันทึก	หมายเหตุ
6 พ . ค . 2452	เสด็จลำปาง	ทรงเยี่ยมพระประยูรญาติ	ก่อนเสด็จไปนมัสการวัดสำคัญ ต่างๆ ในเมืองลำปาง	ประทับลำปาง 14 คืน
8 พ . ค . 2452	นครลำปาง	เสด็จไหว้พระ 9 วัด	1. วัดพระนอน 2. วัดม่อนจำศีล 3. วัดป่ารวก 4. วัดแสนเมืองมา 5. วัดนางล้อม 6. วัดปวงสนุก 7. วัดหลวง เมืองปาน 8. วัดพระธาตุเสด็จ 9. วัดพระธาตุลำปางหลวง	
8 มิ . ย . 2452	วัดพระบาทสี รอย	บริจาคเงินลัวะและถวาย ของแต่สงฆ์	พระราชทานเงินลัวะ 25 คน คน ละ 1 รูป ถวายสงฆ์ 6 รูป	เดินทางหลายวัน ทรง แวะหลายที่
10 มิ . ย . 2452	วัดพระบาทสี รอย แมริม	ทรงบำเพ็ญพระกุศลใน งานประเพณีงานไหว้พระ บาทถวายผ้าไตรกับปัจจัย 20 รูป	ถวายสำหรับและปัจจัยพระสงฆ์ 26 รูป เณร 41 รูป เด็ก 41 คน ถวาย ผู้สวดเบิก 47 องค์ กัณฑ์เทศน์ 2 กัณฑ์	คนไปงานมีจำนวนมาก มีพระครูคัมภีร์ธรรมเจ้า อาวาส วัดเซตวัน อ. เมือง เชียงใหม่ ด้วย
15 มิ . ย . 2452	วัดพระนอน ขอนม่วง	ไหว้พระ ถวายไทยทาน	กลับจากวัดพระบาทสีรอย แวะ นมัสการพระนอนขอนม่วง บำเพ็ญพระกุศล ถวายจตุปัจจัย พระสงฆ์ในวัด 6 รูป	พระเจ้ากาวิโรรสสุริ ยวงศ์ ทรงพระอุปถัมภ์ งานบูรณะวัด
2457	คณะสงฆ์ เชียงใหม่	ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์อยู่ เป็นนิจ ทรงอุปสมบท พระภิกษุสามเณร	ทรงอุปถัมภ์พระธรรมโกศาจารย์ เจ้าคณะมณฑลพายัพ ทุกครั้งที่ ท่านเจ้าคุณมาตรวจการคณะสงฆ์	ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์ที่ ลงไปศึกษาที่กรุงเทพฯ

ตารางที่ 4 แสดงรายการพระกรณียกิจ ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายาทรงอุปถัมภ์ รับภาระต่อจากพระบิดาและพระอัยกา

เดือน/ปี	สถานที่	พระพรณียกิจ	บันทึก	หมายเหตุ
2416	วัดพระธาตุคอกยสุเทพ	พระเจ้าอินทวิชยานนท์ เริ่มการบูรณะปฏิสังขรณ์ และสร้างเสริม	สร้างวิหาร ระเบียงรอบ ซ่อมรั้ว ล้อมพระเจดีย์ เปลี่ยนฉัตร ปิดทองพระเจดีย์ พุทธรูป ปราสาท และหม้อบูรณฆฏะ ก่อเสาประทีป ใส่ราวเหล็ก ซ่อมเทวรูป กุมภภัณฑ์ ซ่อมบันไดนาค	<ul style="list-style-type: none"> ● ปีประสูติ เจ้าดารารัศมี ● งานก่อสร้างและบูรณะแล้วเสร็จในปี 2437
2416	วัดเชียงใหม่	พระเจ้าอินทวิชยานนท์ สร้างพระอุโบสถ	โดยโปรดให้รื้อเอาท้องพระโรงของพระเจ้ากาวิโรรสสุริยวงศ์ ไปสร้างเป็นพระอุโบสถ	
2418	วัดช่วงสิงห์	สร้างวิหาร	พระเจ้าอินทวิชยานนท์ โปรดให้สร้างวิหารวัดนี้	
2418	วัดพันเตาเชียงใหม่	พระเจ้าอินทวิชยานนท์ สร้างวิหาร แบบล้านนาโบราณ	รื้อหอคำของพระเจ้ามโหตรประเทศ ไปสร้างวิหารวัดพันเตา เป็นวิหารเครื่องไม้ทั้งหลัง	วิหารนี้เป็นโบราณสถานสำคัญของเชียงใหม่
2423	วัดเจดีย์หลวง	สร้างวิหาร ภูภิสงฆ์ พระอุโบสถ วิหารพระนอน	พระเจ้าอินทวิชยานนท์ โปรดให้สร้างและบูรณะเสนาสนะในวัดหลายรายการ	ซ่อมทอมณฑลที่ตั้งเสาอินทขิลและกุมภภัณฑ์
2428	วัดดาราภิรมย์ (บ่อปู่) แม่ริม	สร้างวัดเพื่อเฉลิมพระนาม พระธิดา ดารารัศมี	พระเจ้าอินทวิชยานนท์ โปรดให้สร้างขึ้น เมื่อเจ้าดารารัศมีเสด็จไปรับราชการในพระบรมมหาราชวัง	ปีที่สร้างวัดนี้ เจ้าดารารัศมี มีพระชนม์มายุ 12 ชันษา
2440	วัดเขตพุน เชียงใหม่	ผู้อุปถัมภ์ (รับช่วงอุปถัมภ์ วัดต่อจากเจ้าพ่อ)	เจ้าอินทวิชยานนท์ เสด็จสดับพระธรรม และพระปาฏิโมกข์ทุกวัน พระ และโปรดให้เอาหอคำหลังเล็กมาสร้างพระอุโบสถวัดนี้	มีพระสังฆราชาอยู่ที่วัดนี้

3. ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 จากตารางพระกรณียกิจของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ที่เกี่ยวกับการพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น จะเห็นได้ว่า พระกรณียกิจของท่าน ส่วนมากจะเป็นเรื่องศาสนพิธี รองลงไปคือศาสนสถานและศาสนวัตถุ และพระกรณียกิจเรื่องศาสนบุคคลมีไม่เด่นชัด แต่ถ้าหากนับเรื่องการทรงอุปถัมภ์วัดต่างๆ เป็นพระกรณียกิจเรื่องศาสนบุคคล ก็นับได้ว่าเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจเรื่องการดูแลศาสนบุคคลไม่น้อย แม้จะไม่ได้ทรงอุปถัมภ์พระสงฆ์หรือสามเณรรูปใดอย่างชัดเจน แต่ท่านก็รับช่วงดูแลอุปถัมภ์วัดต่างๆ ต่อจากที่พระบิดาและพระอัยกาได้ทรงสร้างและอุปถัมภ์มาก่อน ได้แก่ วัดเขตพุน วัดพระบรมธาตุคอกยสุเทพ วัดช่วงสิงห์ วัดเชียงใหม่ วัดพันเตา วัดดาราภิรมย์ วัดเจดีย์หลวง

อภิปรายผลการวิจัย

จากรายการพระกรณียกิจของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ทำให้คาดคะเนรายการค่าใช้จ่ายที่ท่านทรงพระราชทานเพื่อการดำเนินการ รวมทั้งค่าวัสดุต่างๆ หากเทียบเป็นมูลค่าทรัพย์สินและสรรพกำลังที่ท่านได้กระทำไปทั้งหมด ถือว่าท่านได้ทำทั้ง 3 ด้าน ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย ในด้านศาสนพิธีที่ทรงบำเพ็ญไป ไม่ว่าจะเป็นเป็นการถวายทาน การจัดงานฉลองสมโภชต่างๆ ล้วนเป็นงานใหญ่ ทุกงานที่ทรงอุปถัมภ์ รวมทั้งการส่งเสริม

เรื่องการฟ้อนเล็บและการดนตรีล้านนา ซึ่งทำให้เกิดอัตลักษณ์ด้านการแสดงที่โดดเด่นมาจนถึงปัจจุบัน (สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2563) และในยุคนี้ปรากฏกรรมอันสวยงามน่ารื่นรมย์เหล่านี้ทำให้เกิดความน่าสนใจจนทำให้มีผู้คนจากชนบทหลังไหลมาร่วมงานทำบุญฉลองเสนาสนะที่วัดต่าง ๆ ตลอดจนงานฉลองกุเจ้าหลวงเป็นจำนวนมากอย่างไม่เคยมีมาก่อน ดังที่มีบันทึกไว้ในหนังสืองานฉลองกุ 100 ปี (พิพิธภัณฑ์พระตำหนักดารารัศมี, 2551) บรรดางานบุญต่าง ๆ ที่เจ้าดารารัศมี พระราชชายาได้จัดงานขึ้นนั้นล้วนส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมอันโดดเด่นสง่างามของเชียงใหม่และสร้างความเชื่อมั่นศรัทธาในหมู่ชาวพุทธให้มั่นคงในศานายิ่งขึ้น ซึ่งในสมัยนั้นการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของมิชชันนารีกำลังขยายไปทั่วล้านนา

พระกรณียกิจเรื่องศาสนสถานและศาสนวัตถุ เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ทรงใช้จ่ายพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ไปพอสมควรทั้งการก่อสร้างและการทำสิ่งของถวายเป็นพุทธบูชา แต่ก็มีผู้ร่วมสมทบทุนเป็นเจ้าภาพด้วย เว้นแต่พระอุโบสถ วัดแสนฝาง ที่ท่านทรงซื้อจากหลวงโยนการพิจิตร์ หลังจากนั้นมา ท่านก็สร้างวิหาร ภูสิสงฆ์ ศาสนสถานมากขึ้น ประสบการณ์จากการได้เห็นความงามของศิลปกรรมในพระบรมมหาราชวัง ท่านได้นำมาเป็นแนวทางในการจัดระบบระเบียบสิ่งต่างๆ ให้ดียิ่งขึ้น เช่น การรวบรวมพระอัฐิของบรรพบุรุษไปรวมไว้ที่กุเจ้าหลวงเชียงใหม่ ในบริเวณวัดสวนดอก ดังเช่น การมีสถานที่บรรจุพระอัฐิและพระสร้ารางคารของพระบรมวงศานุวงศ์ของราชวงศ์จักรี ที่สุสานหลวงวัดราชพิพิธสถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งการสร้างกุเจ้าหลวงของราชวงศ์ทิพย์จักราธิวงศ์ไว้ในวัดสวนดอก เชียงใหม่นี้ ก็เป็นธรรมเนียมที่แปลกใหม่ในล้านนาที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยเจ้าดารารัศมี พระราชชายา

ในส่วนของศาสนบุคคล ท่านถวายปัจจัยแก่พระสงฆ์สามเณร ตลอดจนแจกทานผู้ที่ไปร่วมในกิจกรรมบุญกุศลเสมอรวมทั้งการบวชพระเณร การอุปการะค่าเดินทางค่าดำเนินการเรื่องการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ในต่างพื้นที่ เช่นการมาตรวจงานของพระสงฆ์จากกรุงเทพ หรือพระสงฆ์เชียงใหม่ลงไปสบอบาสีสนามหลวงที่กรุงเทพฯ เป็นประจำทุกปี ท่านทรงอุปการะทั้งหมดนับเป็นพระภาระที่ต้องใช้จ่ายทรัพย์สินไม่น้อย การรับช่วงดูแลวัดที่พระบิดาเคยทำไว้ก็เป็นสิ่งที่พระองค์ท่านทรงรับผิดชอบต่อมาจนตลอดพระชนม์ชีพ

หากจะพิจารณาถึงเหตุผลที่เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ทรงมีพระกรณียกิจต่อพระพุทธศาสนาในล้านนาดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อาจกล่าวได้ว่า ท่านทรงกระทำตามสิทธิธรรมในการเป็นผู้ปกครองชั้นสูง ในบทบาทของพระราชชายาในพระเจ้าอยู่หัวราชการที่ 5 รวมทั้งความตระหนักในการเป็นหน่อเนื้อเชื้อเจ้าผู้ปกครองล้านนา นอกจากนี้ความใส่ใจในพระกรณียกิจทั้ง 3 ด้านนั้น ก็แสดงถึงความมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระกรณียกิจต่าง ๆ ย่อมเป็นไปเพื่อค้ำชูพระพุทธศาสนาให้มั่นคง และเป็นการอุทิศถวายพระกุศลแด่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วด้วยความกตัญญูต่อบุพการี และความรักในพระราชบิดาของท่านที่ด่วนจากไปตั้งแต่ทรงพระเยาว์ ซึ่งการบำเพ็ญทานของเจ้าดารารัศมี พระราชชายานี้ เป็นไปดังพระสูตร ปฐมทาน 8 ปรากฏในข้อให้ท่านว่าเป็นเพราะประสพเข้า ให้ท่านเพราะคิดว่าการให้ท่านเป็นการดี ให้ท่านเพราะคิดว่าเราหุงกินเองได้ชนเหล่านี้หุงหากินเองไม่ได้ ให้ท่านเพราะคิดว่าเมื่อเราให้ท่านนี้กิตติศัพท์อันงามย่อมจรไป ให้ท่านเพื่อเป็นเครื่องประดับจิตและปรุงแต่งจิต (พระครูสุธรรมจินดากร (วัชรกร เตจ๊ะพรมวัง) และคณะ, 2566)

ซึ่งหากจะพิจารณาทั้งแง่สิทธิธรรมและในแง่การเป็นชาวพุทธ ก็สามารถกล่าวได้ว่า เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ทรงเป็นชนชั้นปกครอง ที่เป็นมหาอุบาสิกผู้บำเพ็ญพระกรณียกิจในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในล้านนาอย่างโดดเด่น เป็นที่ประจักษ์มาตราบาจนทุกวันนี้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ตลอดพระชนมายุ 60 พระชันษา ของเจ้าดารารัศมี พระราชชายานั้น ท่านทรงเห็นแบบอย่างพระบุพการีในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนามาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อเสด็จประทับกรุงเทพฯ 28 ปี ท่านทรงบำเพ็ญ

พระกุศลต่างๆ ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์โดยตลอด เมื่อเสด็จนิวัติเชียงใหม่อย่างถาวร ทรงเอาพระทัยใส่เรื่อง การบำรุงพระพุทธศาสนาไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าพระกรณียกิจด้านอื่น ๆ ซึ่งพระกรณียกิจที่ทรงบำเพ็ญต่อ พระพุทธศาสนาในล้านนา 3 ด้าน ได้แก่ ด้านศาสนสถานและศาสนวัตถุ ด้านศาสนพิธี และด้านศาสนบุคคล ซึ่งหากคิดเป็นยอดเงินค่าใช้จ่าย จะเห็นว่า ทั้ง 3 ด้านนั้นมีมูลค่าไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันเลย เมื่อสรุปเป็นรายการจะ พบว่าพระกรณียกิจในด้านศาสนพิธีมีจำนวนมากกว่าด้านอื่น ส่วนด้านศาสนสถานและศาสนวัตถุ ก็ทรงใช้จ่าย พระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นจำนวนมากในการก่อสร้างและการทำสิ่งของถวาย ในส่วนของศาสนบุคคล ท่านทรงถวายปัจจัยแด่พระภิกษุสามเณร และแจกทานบุคคลที่ดูแลพระสงฆ์สามเณร ตลอดจนทรงรับเป็น เจ้าภาพบรรพชาอุปสมบทด้วย นอกจากนี้ยังมีการอุปการะค่าเดินทาง ค่าดำเนินการเรื่องการปฏิบัติศาสนกิจ ในต่างพื้นที่ของพระสงฆ์ และยังรับช่วงดูแลวัดที่พระบิดาเคยอุปถัมภ์ไว้ ซึ่งท่านทรงดูแลตลอดพระชนม์ชีพ

เจ้าดารารัศมี พระราชชายาทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจต่อพระพุทธศาสนาในล้านนานั้น อาจกล่าวได้ว่า ท่านทรงกระทำตามสิทธิธรรมของผู้ปกครองรวมทั้งการเป็นผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา จึงบำเพ็ญตนเป็น ชาวพุทธที่ดี เพื่อเป็นแบบอย่างแก่มหาชนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบว่า การเรียบเรียงข้อมูลทางประวัติศาสตร์ จากแหล่งเอกสารต่างๆ มักมีความ คลาดเคลื่อนของการเขียนเรื่องวันเวลา จำเป็นต้องตรวจสอบกับเอกสารหลักที่บันทึกไว้อย่างเป็นทางการ รวมทั้งต้องทำการสอบทานข้อมูลกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ที่สำคัญคือ ข้อมูลเกี่ยวกับวันเวลาจากการ สรุปไว้ในงานวิจัยนี้ สามารถนำไปใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องได้ ซึ่งการให้ความสำคัญกับความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลอ้างอิง เป็นเรื่องสำคัญมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ อย่างเป็นเหตุเป็นผล

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาประเด็นเกี่ยวกับ บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเจ้าดารารัศมี พระราช ชายา ในแต่ละช่วงวัยของท่าน เนื่องจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ท่านทั้งบุคคลที่เป็นพระญาติวงศ์ หรือผู้ ที่มีความรู้ ความชำนาญในเรื่องศิลปวัฒนธรรม ขนบประเพณีต่างๆ ซึ่งน่าจะเป็นผู้มีความชำนาญเฉพาะด้าน มี ความรู้ที่สืบทอดกันมา ซึ่งควรรวบรวมองค์ความรู้และข้อมูลจากบุคคลเหล่านี้ไว้อย่างเป็นระบบ

เอกสารอ้างอิง

กองทุนดารารัศมีมูลนิธิ. (2566). *150 ปี แห่งพระประสูติกาล เจ้าดารารัศมี พระราชชายา*. โรงพิมพ์กลาง เวียงเชียงใหม่

พระครูสุธรรมจินดากร (วัชรกร เตชะพรหมวัง), ดิลก บุญอ้อม, และสมจันท์ ศรีปรัชยานนท์. (2566). การศึกษา วิเคราะห์ทานที่ปรากฏในทานกัณฑ์ของมหาชาติเวสสันดรชาดก ฉบับสร้อยน้อย แก้วลือหลาน. *วารสาร มมร ล้านนาวิชาการ*, 12(2), 1–10. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/mbulncjournal/article/view/269385>

พิเชษฐ์ ตันตินามชัย. (2547). พระราชชายา เจ้าดารารัศมี: กับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา. ใน *เจ้าวงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่ (บก.), ขัตติยานีศรีล้านนา*. มูลนิธินรราชตำริอนุรักษฝ่ายเหนือ

พิพิธภัณฑ์พระตำหนักดารารัศมี. (2551). *100 ปีเสด็จเยี่ยมนครเชียงใหม่ครั้งแรกของพระราชชายา เจ้าดารารัศมี*. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า. (2562). *สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น*. สำนักพิมพ์มติชน.
- รมณีย์ฉัตร แก้วกิริยา, ม.ร.ว. (2547). *ดรรารัศมี สายใยรักสองแผ่นดิน*. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลาวัลย์ โชตามระ. (2527). *พระสมณผู้ฉันท์พระราชอาณาจักร*. (ม.ป.ท.).
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2562). บทบาทของขัตติยนารี ในประวัติศาสตร์ล้านนา. *วารสารประวัติศาสตร์*, 44, 14-31.
<https://ejournals.swu.ac.th/index.php/JOH/article/view/11790>
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2565). พระราชชายา เจ้าดารารัศมี กับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในนครเชียงใหม่. *วารสารประวัติศาสตร์ มศว*, 47(1), 139-149. <https://so19.tci-thaijo.org/index.php/JOH/article/view/174>
- สายสวรรค์ ขยันยิ่ง. (2543). *พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับนาฏยศิลป์ล้านนา* [วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2563). *พ่อนเล็บ (แบบในคุ่มพระราชชายาเจ้าดารารัศมี)*. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:140009>